

MÚZA

Vydáva Považské múzeum v Žiline dvakrát ročne ➦ ročník 1

ŽILINSKÝ
samosprávny kraj

1/2013

POVAŽSKÉ MÚZEUM
ŽILINA®

POZNÁVACÍ
ELEKTRONICKÝ
ČASOPIS
O HISTÓRII
A KRÁSACH
ŽILINSKÉHO
REGIÓNU

SLOVO REDAKTORA

Mgr. Peter Šimko

Milí čitatelia!

Prinášame Vám úvodné číslo časopisu s názvom MÚZA. Pripravuje ho pre Vás Považské múzeum v Žiline. Názov sme vybrali jednak preto, že odkazuje na grécku mytologickú ochrankyňu umení a vied, Múzu. Cieľom pracovníkov múzea je tiež ochraňovať vedu a šíriť na verejnosti jej výsledky. Názov MÚZA však vznikol aj ako spojenie slov Múzeum a Žilina (ZA). Považské múzeum bolo založené pod názvom Múzeum Žiliny a okolia v Žiline v roku 1942 a dodnes je múzeom pre Žilinu a okolie, sídliace v Budatínskom hrade, ktorý je súčasťou mesta.

Z dôvodu rekonštrukčných prác na hrade Budatín sa však múzeum vytratilo z povedomia Žilinčanov. Veríme, že skoré sprístupnenie časti hradu v roku 2014 vráti stratené hodnoty.

V MÚZE nájdete odborné články historikov, etnografov a prírodovedcov, ktorí objavili zaujímavosti z dejín a súčasnosti nášho regiónu. Náš región, t. j. okresy Žilina a Bytča, v súčasnosti označované aj neologizmom Horné Považie, je bohatý na krásy a pamiatky a jeho historické deje sú popretkávané množstvom zaujímavých príbehov. Ponúkame Vám možnosť začítať sa do nich na dovolenke, pri školskom štúdiu či v pokoji domova. Úvodné číslo Vám prinášame bezplatne. V budúcnosti radi privítame články externých autorov, nielen múzejníkov. Nemusí ísť o odborné články, ale privítame aj informácie o odborných, spoločenských či kultúrnych podujatiach v regióne.

Kým rok 2012 sa niesol v znamení 700. výročia od prvej písomnej zmienky o Žiline ako meste, v roku 2013 sme si pripomenuli takisto viacero výročí. Na celoslovenskej úrovni si pripomíname 1150. výročie príchodu Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Historická veda však nemá relevantné dôkazy o kristianizácii slovenského ľudu, ktorý Žilinskú kotlinu obýval už v časoch Veľkej Moravy (poznáme len ich keramiku a časti obydlí). Ďalšie dve výročia súvisia s legendárnou a dnes aj spolitizovanou postavou Juraja Jánošíka (1688 – 1713). Pre rozlíšenie legendy od historickej reality sme sa rozhodli túto tému zaradiť ako tému čísla. Ďalšie články reflektujú aktuálne výskumy autorov. Obráťte list a podniknite exkurz do sveta minulosti a nevedného sveta okolo nás. Budúce číslo vyjde na jar 2014.

■ ODKLIATY JÁNOŠÍK	4
■ BENIGNA ZO STREČNA	7
■ POTULKY PO STARÝCH CESTÁCH V OKOLÍ ŽILINY I. časť	10
■ POHLAD NA CHOROBNOSŤ A ZDRAVOTNÚ STAROSTLIVOSŤ FRANTIŠKÁNOV NA ZÁKLADE NEKROLÓGU KLÁŠTORA V ŽILINE V 18. STOROČÍ	14
■ PROSTITÚCIA V HOSTINSKÝCH ZARIADENIACH V ŽILINE V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ	18
■ VIDELI STE MOHUTNEJŠIU HRUŠKU PLANÚ?	20
■ KRÁSNA ALE ZRADNÁ	22
■ DVE NOVÉ PUBLIKÁCIE O DEJINÁCH ŽILINY	23
■ DROTÁRSKE ANEKDOTY	25

MÚZA Poznávací elektronický časopis o histórii a krásach žilinského regiónu

Zodpovedný redaktor: Ing. Ladislav Cimerák, PhD.

Autori textov: Mgr. Martina Bernátová, Mgr. Jakub Bielik, Mgr. Michal Jurecký, Mgr. Katarína Kendrová, Mgr. Peter Šimko, RNDr. Viktoria Urbanová, Csc., Mgr. Katarína Zacharová

Fotografie: Anna Kucharčíková, archív Považského múzea v Žiline

Editor: Mgr. Peter Šimko

Jazyková redaktorka: Mgr. Veronika Gužíková

Grafický dizajn: Eva Brezániová

foto na obálke: Sklomalba zo zbierok Považského múzea v Žiline

©Považské múzeum v Žiline, 2013

OBSAH

Redakčná rada:

Mgr. Veronika Gužíková
PhDr. Anna Maršalová
Mgr. Peter Šimko
Mgr. Katarína Zacharová

„Bohatým bral a chudobným dával.“ Azda sa nenájde Slovák, ktorý by aspoň raz v živote nepočul túto vetu. 18. marca 2013 sme si pripomenuli 300. výročie smrti Juraja Jánošíka. Či už sa na Jánošíka pozeráme ako na hrdinu, alebo na obyčajného zlodēja, ktorého cieľom bolo iba si trochu prilepšiť, faktom je, že táto postava zostáva pre laickú verejnosť zahalená rúškom tajomstva. Pohľad na neho sa v priebehu storočí niekoľkokrát zmenil. Za svojho života bol považovaný za rebela a lupiča, ktorého odsúdili na smrť ostatným na výstrahu. Štúrovci si ho vybrali ako tvár národného obrodzenia a urobili z neho romantického supermana 19. storočia – síce chudobného, ale zato mladého, statného a nebojácneho šuhaja; hôrneho chlapca s nadprirodzenými schopnosťami, bojujúceho za vlasť a slobodu. V dobách nedávno minulých ho socialistická ideológia vykresľovala ako národného hrdinu bojujúceho za práva pracujúceho ľudu, no a dnes ho využívajú (i zneužívajú) politici aj médiá – jedni i druhí tak, ako im to vyhovuje. Popri hlasoch, ktoré ho veľbia sa ozývajú aj také, ktoré ho znevažujú. Aká je pravda, však tuší len málokto.

Juraj Jánošík sa v priebehu rokov stal nielen legendou ľudových príbehov, piesní, básní, balád, frazeológií, divadelných hier, ale spolu so zbojníckou tradíciou aj jednou z hlavných národnobuditeľských a vlasteneckých tém. Možno povedať, že sa transformoval na flexibilný mýtus, ktorý aj v dnešných dňoch slúži politickým i komerčným cieľom. Keďže bol predstaviteľom špecifickej skupiny obyvateľstva – zbojníkov, ktorá už v čase jeho života predstavovala jednu z foriem vzbury obyčajných ľudí proti panskému útlaku a zbedačovaniu a symbolizovala slobodu, ešte aj dnes sa jeho osoba ocitla na popredných miestach v rebríčku osobností v niekoľkých prieskumoch verejnej mienky, ktoré sú zdrojom národnej hrdosti Slovákov.

Spoločensko-ekonomické pomery na území Slovenska v období feudalizmu a fenomén zbojníctva

Prvá polovica 18. storočia predstavuje v živote poddanského ľudu na Slovensku jedno z najťažších období. Obyvateľstvo trpelo tureckými vpádmi, náboženskými konfliktami, vnútornými stavovskými bojmi a v neposlednom rade aj silným sociálnym útlakom. V priebehu celého 17. storočia sa prehlbovala pripútanosť roľníka k pôde. Poddaní boli nútení odvádzať zemepánovi takzvanú feudálnu rentu v rôznych formách, najčastejšie ako cenzus, robotovanie na panskom či naturálne a peňažné dávky. Okrem iného boli povinní poskytovať stravu a ubytovanie vojskám, ktoré prechádzali oblasťou, v ktorej žili. Často pri tom dochádzalo k pustošeniu ich hospodárstiev, v dôsledku čoho prišlo veľa rodín o ťažný dobytok. Bez neho klesli na spoločenskom rebríčku na úplné dno do skupiny želiarov – teda bezzemkov a v krajine sa prehlbovala výrazná sociálna diferenciácia jednotlivých spoločenských vrstiev obyvateľstva. Dalo by sa povedať, že v tomto období u nás vrcholí feudálno-nevoľnícke zriadenie. Hovorí sa mu tiež storočie protihabsburských stavovských povstaní, ktorých účastníci bojovali proti absolutistickým centralizačným snahám viedenského dvora.

Dôsledkom vyššie spomínaných udalostí a neustálej hrozby tureckých vpádov boli časté úteky poddanských rodín do bezpečnejších oblastí Slovenska: na myjavské kopanice, detvianske lazy, Oravu, Kysuce či do Podtatranskej oblasti, ale taktiež do susedných Čiech, Moravy a Poľska. Tajne odchádzali aj jednotlivci, ktorí sa skrývali prevažne v horách na pomerne nedostupných miestach, ďaleko od ľudských obydľí a združovali sa do zbojníckych družín.

Život zbojníka

Zbojníctvo možno teda považovať za jednu z foriem odporu poddaných. Bolo rozšírené v rôznych častiach Európy, no koncentrovalo sa najmä na území Karpát. Zbojníci boli zbehovia z panského, alebo bývalí príslušníci kuruckej armády, organizovaní v tzv. družinách.

Zbojnícky život podliehal určitej forme organizácie. Do družín sa jednotlivci dostávali na základe veľmi prísneho výberu. Na ich čele stáli jeden alebo niekoľkí vodcovia, ktorých nazývali hajtman či kapitán. Radoví členovia boli navzájom spojení prísahou vernosti, zaväzujúcej predovšetkým k solidárnosti s ostatnými, k poslušnosti ku kapitánovi a k zachovaniu tajomstva o skutkoch a činoch družiny a jej členov, a to aj v prípade mučenia. Skupiny bývali často ozbrojené. K zbojníckej družine však patrili aj iní ľudia – tichí pomocníci a prechodní prechovávači zbojníkov. Poskytovali im všestrannú pomoc, stravu, ošatenie, úkryt, informácie o chystaných akciách hajdúchov a súčasne i o možnostiach zboja, zadovážovali im pušný prach, olovo, ukrývali nazbierané predmety a podobne. Medzi najlepších pomáhačov zbojníkov patrili valasi a krčmári. Počas zimných mesiacov ich schovávali u seba. V lete na tento účel najčastejšie využívali salaše. Zbojníci sa im potom odvdáčovali rôznymi vecnými darmi, alebo finančnou odmenou.

Pri jednotlivých prípadoch zboja sa vždy zúčastňovala iba časť družiny. Stávalo sa, že niektorí jej členovia podnikali akcie individuálne, tak povediac na vlastnú päsť. Skupina sa nikdy dlhšie nezdržovala na jednom mieste. Jej príslušníci sa vedeli prekvapivo rýchlo pohybovať z regiónu do regiónu, pričom vyhľadávali najmä živé obchodné cesty. Zbýjali spravidla len počas zbojníckej sezóny, ktorá trvala maximálne pol roka, zhruba od mája do októbra, najviac však v letnom období.

I keď zbojníci boli z hľadiska práva súdobí zloději, pravdou ostáva, že v očiach ľudu sa mnohí z nich stali hrdinovia. Zbedačená vidiecka pospolitosť ich vnímala ako nebojácnych mužov, ktorí sa dokázali vzoprieť vrchnosti a vzdorovito sa postaviť proti pánom a ich útlaku. Väčšej či menšej obľube sa tešili aj z toho dôvodu, že nemajetných neokrádali, keďže im nemali čo zobrať. Lúpili len u bohatých, čo ľudia vnímali ako zadosťučinenie a mnohí im preto v zboji pomáhali. Postupom času sa zo zbojníkov stávali legendy, ktoré sa ústnym podaním tradovali z pokolenia na pokolenie. O tom, že boli medzi poddanými všeobecne obľúbení svedčí napríklad aj obvinenie Friedricha Lówemberga, ktorý v roku 1712 obvinil celú obec Terchová, vrátane richtára, prísazných a všetkých obyvateľov pred súdom argumentom, že pomáhajú zbojníkom, menovite Jánošíkovi.

Juraj Jánošík a jeho družina

Azda najznámejšou zbojníckou skupinou na Slovensku bola družina už spomínaného Jura Jánošíka, ktorá sa vďaka osobnosti jej vodcu po rokoch stala národným symbolom. Jánošík vyrástol v ústnej tradícii nášho ľudu v legendárneho kapitána, ktorý bojoval za slobodu a práva obyčajných ľudí. Stal sa typom hrdinu, v ktorom ľudia vyjadrovali svoje túžby po slobode a pocity odporu voči nepravosti.

O živote samotného Jánošíka vieme toho pomerne málo. Všetky informácie sa dozvedáme z niekoľkých historických prameňov. Prvým z nich je Varínska farská matrika, v ktorej sa uvádza, že Juraj Jánošík sa narodil v jednej z kopianíc obce Terchová – „u Jánošov“ – na vrchu Pupov. Nositelia tohto mena tam žijú dodnes.

Presný údaj o tom, kedy prišiel na svet sa nezachoval, ale vzhľadom na to, že je známy deň jeho krstu, ktorý sa konal 25. januára 1688 možno predpokladať, že sa narodil 22. alebo 23. januára do chudobnej roľníckej rodiny matke Anne, rodenej Číšnikovej a otcovi Martinovi Jánošíkovi. Juraj mal dvoch mladších bratov, Martina a Adama. Žiaľ, iné informácie o Jánošíkovom detstve nepoznáme.

Obraz o jeho živote si môžeme urobiť najmä na základe protokolu z neskoršej súdnej pravoty. Dozvedáme sa z nej, že Jánošík sa zúčastnil kuruckých bojov v povstaní Františka II. Rákocziho. V roku 1707 sa dal naverbovať do povstaleckého vojska, avšak po porážke v bitke pri Trenčíne v roku 1708 sa stal zajatcom a bol nútený pracovať ako vojak pre cisársku armádu. Slúžil na poste strážneho v bytčianskom zámockom väzení, kde sa zoznámil s uväzneným Tomášom Uhorčíkom, ktorému v roku 1710 pomohol na slobodu. Krátko potom ho otec vykúpil z vojska a Jánošík sa pridal k zbojníckej družine Uhorčíka, po ktorom oficiálne prebral kapitánske žezlo 29. septembra 1711. Uhorčík sa následne oženil a usadil v Klenovci pod menom Martin Mravec. I keď bývalý vodca od zbojníckej skupiny odišiel, spojenie s ňou neprerušil. Ukrýval jej členov, ak bolo treba, obstarával pre nich jedlo a pravdepodobne bol Jánošíkovi aj dôležitou spravodajskou spojkou.

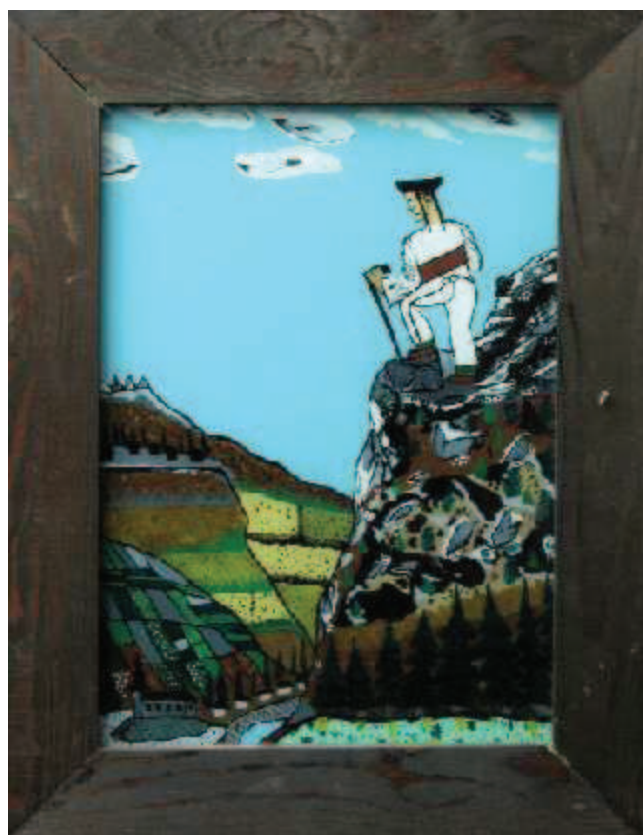
Jánošík so svojimi mužmi zbíjal v podstate len jednu sezónu, a to najmä v lete a na jeseň v roku 1712. Pôsobili nielen v Trenčianskej župe, na Orave, v Turci a Liptove, ale navštevovali aj Malohont, najmä okolie Kokavy, kde býval Uhorčík. Z obžaloby vedenej proti nemu vyplýva, že jeho hlavným previnením bol zboj. Súdili ho za dvanásť zbojníckych prepadov, ktoré skupina vykonala priamo pod jeho vedením, ale aj v čase jeho neprítomnosti. Už 26. októbra 1712 bol Jánošík spolu s Uhorčíkom uväznený v kaštieli v Hrachove. Vrchnosť a žalárnikov vtedy ešte dokázali presvedčiť o svojej bezúhonnosti (úplatkami vo forme syra a líščích kožušín) a čoskoro sa dostali na slobodu. Pomohli im aj sympatie generála Ebergéniho, ktorému myšlienky kuruckých povstaní boli veľmi blízke. Po prepustení z hrachovského väzenia Jánošík so svojou skupinou ozbíjal pri Garajovom potoku medzi Východnou a Važcom vdovu Schardonku. Keďže jej neskôr musela Liptovská stolica vyplatiť náhradu za ujmu, ktorú utrpela, tento čin sa stal spúšťačom intenzívneho cieleného a neľútostného prenasledovania zbojníkov v Liptove i v okolitých župách. Družina prerušila svoju činnosť a rozšla sa na zimný oddych. Jánošík ho trávil ako valach v Klenovci u svojho priateľa Uhorčíka. Tu ho na konci februára 1713 zatkli hajdúsi, ktorí súčasne vykonali domovú prehliadku, pri ktorej našli aj časť nazbýjaných vecí. Spolu s Jánošíkom teda odviekli aj Martina Mravca. O jeho skutočnej identite však ešte dlho nikto nič netušil. Oboch uväznili v starom kaštieli Vranovo v Palúdzke pri Liptovskom Mikuláši.

Súdny proces sa začal 16. marca 1713 v župnom dome na námestí v Liptovskom Mikuláši a Jánošík bol obvinený okrem zboja aj z vraždy, resp. zabitia domanižského farára Juraja Vrtíka. Tento čin mu však sa však nikdy nedokázali. Ako priťažujúcu okolnosť obžaloba uviedla, že „je kuruc.“ Jánošík bol súdom obžalovaný ako zbojník a pre takého prípady sa v článku pätnást v prvej časti tripartita uvádza „...takýto zbojnici sa pri dolapení majú vešať, kolesom lámať, na kôl nastoknúť, alebo ich hlavy sa majú mečom sťať, aby slúžili iným na výstrahu.“ Druhý deň procesu, 17. marca 1713, súd nariadil podrobiť obžalovaného najprv ľahšiemu a potom aj ťažšiemu mučeniu, a to preto: „že sa zišlo viacero dôvodov, napríklad, že neodhalil v dobrovoľnom priaznivcov a chránencov,... vo svojom doznaní veľmi mnoho dvojzmyselne a menej záväzne doznal a tiež preto, že nič nechcel priznať, než to, čo sa ho pýtali...“. Ľahšie mučenie spočívalo vo vpichovaní ostrých hrotov pod nechty, drvení prstov na rukách a pálení prstov na chodidlách a ťažšie vo vyťahovaní na škripec. Ešte v deň útrpného vypočúvania vyniesli nad Jurajom Jánošíkom rozsudok: „Ponevác predpísaný obžalovaný Juro Jánošík, zavrhnuvše prikázaní ja božské, tak tiež zákon krajinský, predo dvema roky dal sa na zbojstvo a vudcem, aneb hajtmanem takových se učinil, který s tými tovariši svými na cestách zastavujíce mnohých lidí o statok, ano i jako sa z jeho vlastního vyznání zdá, jeho tovariši, kdy on tiež bol prítomný, pána patera z Domaníže prestrelili a bezbožne zamordovali, tak tiež i jinších jako je predepísané zlých skutkov se dopustil. Protož pro takové veliké a zlé účinky a prikázaní prestúpení má byť na hák na levém boku prehnaný, a tak na príklad iných takových zločincov má byť zavesený.“ Jánošíka popravili 18. marca 1713 zavesením na hák za ľavé rebro od chrbta na popraviske Šibeničky pri Liptovskom Mikuláši. Klasické vešanie zbojníckych kapitánov povrazom bolo v tej dobe bežnou praxou, avšak vešanie za rebro sa považovalo za mimoriadne kruté a potupný spôsob popravy. V prípade Juraja Jánošíka bol tento postup zvolený zrejme na výstrahu ostatným zbojníkom.

Až neskôršie Uhorčíkove výpovede pred súdom odhalili prekvapivú skutočnosť, že Jánošík s Uhorčíkom mohli mať na zboj aj celkom inú motiváciu, ako väčšina súdobých zbojníkov. Uhorčík pri útrpnom vypočúvaní už po Jánošíkovej poprave uviedol oveľa viac a presnejších informácií. Vyplýva z nich, že v rámci svojho zbojníčenia spolu s Jánošíkom a celou družinou pripravovali výstroj a vybavenie pre väčší vojenský oddiel, ktorý by sa, v duchu kuruckých ideálov, zapojil do opätovného povstania proti feudálom. K tomuto tvrdeniu sa viaže aj fakt, že obaja mali pomerne dobré kontakty a styky s niektorými predstaviteľmi šľachty sympatizujúcimi s myšlienkami Rákocziho povstania.

Zoznam použitej literatúry:

1. Botík, J.; Slavkovský, P. a kol.: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I. Bratislava. Veda, vydavateľstvo SAV, 1955. s. 484.
2. Botík, J.; Slavkovský, P. a kol.: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska II. Bratislava. Veda, vydavateľstvo SAV, 1955. s. 448.
3. HORTOVÁ, V.: Juraj Jánošík (1688 – 1713). Metodický materiál k 300. výročiu narodenia. Žilina. Okresná knižnica, 1988. s. 28.
4. KOČIŠ, J.: Neznámy Jánošík. Martin. Osveta, 1986. s. 140.
5. MELICHERČÍK, A.: Jánošíkovská tradícia na Slovensku. Bratislava. Nakladateľstvo SAV, 1952. s. 304.

BENIGNA ZO STREČNA

Mgr. Martin Bernátová

Benigna je hlavne v Maďarsku známa renesančná postava. Bola to dcéra a manželka významných mužov Uhorského kráľovstva a preslávila ju maďarsky písaná modlitebná kniha, ktorú pre ňu vytvorili mnísi v kláštore sv. Michala v Nagyvázsony.¹ Zachovala sa v dvoch exemplároch. Prvý, zvaný Festetich kodex, bol napísaný okolo roku 1493, druhý opis Czech kodex vznikol o 20 rokov neskôr. U nás je Benigna v povedomí najmä ako majiteľka hradu Strečno. Významne prispela k jeho prestavbe a rozšíreniu a statočne bránila hrad proti svojim nepriateľom. Bola to vzdelaná a zbožná žena a jej meno znamená „dobrotivá alebo láskavá“. Vydaná bola trikrát, no posledné manželstvo jej neprinieslo šťastie. Nakoniec nechala svojho muža zhodiť z hradnej bašty a za túto vraždu bola odsúdená ku na sťatie hlavy a stratu majetkov.

Benigna bola dcérou významného vojvodu Blažeja Maďara, jedného z najdôležitejších mužov Uhorského kráľovstva.² Blažej nebol šľachtického pôvodu, ale postupne sa vďaka svojim vojenským schopnostiam vypracoval a za svoje zásluhy bol vymenovaný za kapitána Horného Uhorska. Bojoval v Čechách, na Slovensku postupne zlikvidoval husitské bratrické hnutie. Najviac sa však zaslúžil o potlačenie tureckej expanzie, keď chránil južnú hranicu kráľovstva. Od roku 1470 zastával funkciu chorvátsko-slavonského bána, vďaka ktorej získal titul barón. V rokoch 1473 – 1475 bol aj sedmohradským vojvodom. Za vernosť, ktorú zachoval kráľovi Matejovi počas pokusu dosadiť na uhorský trón poľského kráľoviča Kazimíra Jagelovského, získal rozsiahle majetky. Patrilo mu viacero hradných panstiev v Zadunajsku a na Považí.

Blažej Maďar mal okrem Benigny tiež syna Ladislava, ktorý však zomrel v mladom veku. Na vojenských výpravách si veľmi obľúbil talentovaného Pavla z Abovskej Knižie. Toto priateľstvo spečatil adopciou a Pavol Knižič sa stal jeho synom. Roku 1474 spolu uzatvorili vzájomnú dedičskú zmluvu o spojení ich majetkov, ktoré mali zdediť Knižiči potomkovia. Vzniklo tak panstvo obrovských rozmerov. Neskôr dal Blažej Knižičimu za manželku aj svoju dcéru Benignu.

Pavol Knižič bol skvelý vojvodca a za svoje úspechy získal rôzne tituly a majetky. Roku 1474 dostal od kráľa za zásluhy hrad Lietavu s 26 obcami a polovicou mýta z Kysuckého Nového Mesta. V roku 1483 získal Strečno, neskôr tiež Košec a Ilavu, ktoré však spolu so Žilinou dal za 40 tisíc florénov do zálohy Zápoľským.

Modlitebná kniha pre Benignu, Festetich Kodex

Zdroj: Mikó Árpád szerk.: Reneszansz év 2008. Vezető a Mátyás király trónra lépésének 550. évfordulója alkalmából rendezett kiállításokhoz. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2008/2), str.9.

Medirytina a lept od M. Greischera asi z roku 1680

V rokoch 1467 – 1470 zastával úrad maramurešského župana, v rokoch 1478 – 1494 bol temešským županom a v rokoch 1484 – 1494 bol báčskym županom. Legendárnym sa stal vďaka víťazstvu v bitke na Chlebovom poli, kde porazil turecké vojsko. Keď roku 1490 zvíťazil v bitke na Kostovom poli nad Jánom Korvínom, dosiahla jeho kariéra vrchol. Ján Korvín bol nemanželským synom kráľa Mateja, ktorý bojoval o trón s Vladislavom II. Jagelovským. Za túto lojalitu ho kráľ odmenil vymenovaním za krajinského sudcu. Túto funkciu vykonával až do svojej smrti. Blažej Maďar zomrel roku 1492 a o dva roky neskôr ho nasledoval Pavol Kiniži, ktorý zomrel 24. novembra 1494 počas obliehania tureckej pevnosti Smederevo.³ Pochovaný bol v pavlínskom kláštore sv. Michala v Nagyvázsony vo Vespřemskéj župe, ktorý založil spolu s Blažejom Maďarom okolo roku 1483.

O tom, že toto spojenectvo bolo výhodné pre oboch mužov niet pochýb. Bolo však výhodné aj pre Benignu? Spočiatku asi veľmi nie. Bola mladá a mala si vziať za muža o tridsať rokov staršieho vojaka, ktorý svoj život prežil na bojisku.⁴ Avšak už v roku 1493 Budínska kapitula zapísala Benigne do vlastníctva majetok jej muža. Po jeho smrti roku 1494 sa z nej stala veľmi bohatá vdova. Nielenže zdedila celý Kinižiho majetok, ale taktiež polovicu majetku svojho otca Blažeja. Vzhľadom na to, že spolu nemali deti, časť majetku pripadla na Pavlovho druhá a spolu-bojovníka Štefana Zápoľského.

Druhé manželstvo nenechalo na seba dlho čakať. Už roku 1495 sa Benigna vydala za Mareka Myšlenoviča z Kamičáce (zvaný aj Marek Horváth). Marek pochádzal z Dalmácie a sobášom s Benignou získal polovicu jej majetku. Okrem hradu Nagyvázsony mu pripadli panstvá na Považí, vrátane hradu Strečno. Majetok mu v tom istom roku potvrdil donačnou listinou aj kráľ Ladislav. O rok neskôr sa spolumahajiteľmi stali jeho bratia Peter a Ján. Celá jeho rodina sa presťahovala do Maďarska a usadil sa v Nagyvázsony. Roku 1505 zastával Marek Myšlenovič čestnú hodnosť kapitána Budinského hradu, v rokoch 1507 – 1508 bol chorvátsko-slavonsko-dalmátskym bánom. Marek však po páde z koňa v roku 1508 zomrel. Benigna ho pochovala vedľa prvého manžela v Nagyvázsony.

V týchto nepokojných dobách, kedy prebiehali boje o trón, susedské majetkové spory sa riešili mečom a na južnej hranici kráľovstva neustále hrozilo turecké nebezpečenstvo, boli hrady jediným bezpečným útočiskom. Aby spĺňali aj kritérium na pohodlné bývanie, museli sa prestavať a rozšíriť. Po smrti Pavla Kinižiho si na Strečno robili nárok Pongrácovci, majitelia Starého hradu. Tí dostali oba hrady do zálohy ešte v roku 1443. Benigna však dokázala Strečno obhájiť a to i napriek tomu, že ich práva potvrdil sám kráľ. Neúspechom skončili aj pokusy Jána Podmanického, ktorému kráľ daroval hrad s panstvom po smrti druhého Benigninho manžela roku 1508.

Balázs Magyar

Pál Kiniži

Zdroj:
 Obrázok Blažeja Maďara http://kiralysag.network.hu/kepek/somogyi_gyozo_szakralis_es_kevesbe_szakralis_tortenelmi_vezetoink/magyar_balazs_hadvezer
 Obrázok Pavla Kiniži <http://mek.oszk.hu/01900/01918/html/index118.html>

Benigna pokračovala v stavebných úpravách začatých jej manželom a hrad sa rozrástol o severné krídlo s kaplnkou a južné krídlo s dvoma palácami okolo vnútorného nádvorja. Na západnej strane vzniklo predhradie ukončené nad zrázom veľkou vežou s novou hlavnou bránou a predbráním. Ňou sa vstupovalo do vnútorného obytného jadra. Na východnej strane bol vybudovaný dvojpodlažný palác a múry sa posunuli až na okraj skalnej steny nad riekou.

V roku 1509 sa Benigna vydala za Juraja Kerekyho. Aj manželstvo s Marekom Myšlenovičom bolo bezdetné, a tak musela Benigna v tom istom roku opäť podeliť svoj majetok medzi spolumajiteľov, vyššie spomínaných bratov Mareka Myšlenoviča a svojho nového muža. O tomto treťom manželovi veľa nevieme, zrejme nebol príliš významný. Môžeme sa však domnievať, že si zobral Benignu kvôli majetku a výsadám plynúcim z jej spoločenského postavenia. Snažil sa totiž zveľadiť svoj majetok pomocou falšovania listín, za čo ho pokarhal prísny listom aj sám kráľ. Roku 1518 manželský pár strávil Veľkú Noc v Ríme s viacerými vesprémskými šľachticmi a zapísali sa do Spoločenstva svätého Ducha. Benigna tak dokázala svoju oddanosť viere. Kto vie, čo všetko mal ešte Kereky na svedomí, keď sa ho hlboko veriaci Benigna nakoniec zbavila vraždou. Vraj bol zhodený z hradnej bašty.

Za túto vraždu bola Benigna odsúdená na stratu hlavy aj majetkov. V roku 1520 však bola kráľom omilostená, predsa len to bola dcéra a manželka dvoch legendárnych vojvodcov, ktorí sa zaslúžili o rozvoj Uhorského kráľovstva. Po smrti tretieho manžela sa opäť rozohoreli pokusy získať jej majetok a už roku 1520 boli Pongráčovci uvedení do majetku Strečna. Benigna sa proti tomu ohradila a hrad udržala až do roku 1523, kedy ho predala Jánovi Zápoľskému. Po predaji Strečna zmizli stopy o tejto nepochybne významnej postave našich dejín. Zomrela vraj v roku 1526.

Náhrobok Mareka Myšlenoviča

Zdroj: Sasinek, Fr.V.: Marek Myslenovič, Letopis Matice Slovenskej, roč. XI., sv. I., Turč. Sv. Martin 1874

Poznámky:

¹ Nagyvászony (čítaj Nadvážoň) – zakladacia listina je datovaná 5. mája 1483, ale stavať sa začalo asi skôr. Bol to kláštor s patronátom Pavla Knižiho. Zo zakladacej listiny vychádza najavo, že bol pôvodne zriadený ako rodinné pohrebisko. Kláštorný kostol zasvätený sv. Michalovi bol postavený v neskorogotickom štýle. Kláštor sv. Michala v Nagyvászony bol najdôležitejším kultúrnym centrom počas jeho takmer sedemdesiatročnej existencie. Mnísi sa zaoberali prepisovaním kníh nielen pre seba, ale aj pre okolité kláštory. Po tom, čo bol Veszprém dobytý Turkami v roku 1552, bol kláštor vyhodенý do povetria, aby nemohol Turkom slúžiť ako pevnosť.

² Benigna býva niekedy označovaná ako Podmanická. V tej dobe žil ešte jeden Blažej – Blažej Podmanický. Ten však zomrel už v roku 1480. Otec Benigny, Blažej Maďar zomrel až v roku 1492.

³Bitka na Chlebovom poli sa odohrala 13. 10. 1479, maď. „Kenyérmező“, rum. „Câmpul Pâinii“, vo vtedajšom Sedmohradku, dnešné Rumunsko.

Bitka na Kostovom poli sa odohrala 4. 7. 1490, maď. „Csontmező“, dnešné južné Maďarsko.

Smederevo maď. „Szendrő“, v dnešnom Srbsku.

Pavol Kniži je hlavne v Maďarsku (ale aj v Rumunsku) uctievaný hrdina. Jeho slávu pripomínajú pamiatky: bronzová jazdecká socha od Ivana Szabo na nádvorí hradu Nagyvászony, pamätná doska na rohu Hradnej a Knižiho ulice v Budapešti, náhrobný kameň v hradnom múzeu, socha od Jánosza Pásztor z roku 1932 v parku Univerzity telesnej výchovy v Budapešti a obnovené súsošie v Koložváre (Cluj-Napoca v Rumunsku), kde po pravej ruke jazdeckej sochy Mateja Korvína stojí Pavol Kniži a Blažej Maďar.

Použitá literatúra:

Bajza, J.: Podmaniczky - Magyar Benigna a Horvát Költészetben, Budapest 1935.

Benedek G.: Oklevelek és iratok Szolnok város történetéből 1075 - 1685, Dokumnetatio historica 10, 2007. (dostupné na www.arcanum.hu)

Füko, P.: Podmanickovci a dejiny Bystrického hradu, Považská, Bystrica 1944.

Menclová, D.: Hrad Strečno, Pamiatky a múzeá, roč. III., č. 4, 1954.

Menclová, D.: Hrad Lietava, Bratislava - Lietava 2007.

Lukinich, I.: Podmaniczky család oklevéltára I., Budapest 1937.

Lukcsics P.: Kinizsyné Magyar Benigna örökösei, Turul 1934.

Rainer Pál: Veszprém megye egyházi élete a középkorban, Veszprém 2009, s. 91 - 92. (dostupné na www.arcanum.hu)

Sasinek, Fr.V.: Marek Myslenovič, Letopis Matice Slovenskej, roč. XI., sv. I., Turč. Sv. Martin 1874.

Sasinek, Fr.V.: Strečno. Slovenský letopis, roč. II., Skalica 1877.

Varsík, B.: Slovenské listy a listiny z 15. a 16. storočia, Bratislava 1956.

Dangl, V.- Segeš, V.: Vojvodcovia: 111 osobností vojenských dejín Slovenska, Praha 2012.

POTULKY PO STARÝCH CESTÁCH V OKOLÍ ŽILINY

Mgr. Peter Šimko

I. časť

foto: autor

Vovšeobecnosti platí, že sa poloha starých ciest voči súčasným veľmi nezmenila. Už praveký človek, aby sa vedel orientovať v teréne, putoval popri riekach. Cesty však neviedli tesne v blízkosti riek, ale na vyvýšených riečnych terasách, aby neboli zaplavované v tom čase divokými riekami. Rozvodia dvoch riek a neprekonateľné terénne prekážky sa obchádzali stúpaním cez horské sedlá. Každá cesta, ktorá bola používaná dlhšiu dobu, zanechala v teréne určité stopy. Vplyvom vozovej dopravy boli vytvárané koľaje, ktoré cestu zahľbovali do terénu a vytvárali závoz, ktorého hĺbka závisela od pevnosti terénu.

Cesty boli v minulosti len vyšliapané alebo udržiavané jednoduchými terénnymi úpravami. Ich kvalita závisela najmä od terénneho podložia – hlinité cesty vedúce poľami a lúkami boli mäkké, mazľavé a za dažďa ťažšie priechodné, kamenisté cesty v horských úsekoch boli zas tvrdé a nepohodlné. Údržba ciest v stredoveku (kedy to bola nútená práca poddaných) i v novoveku (realizovaná hlavne formou verejných prác) často zlyhávala a obmedzovala sa len na najnutnejšie práce: odstraňovanie náletových drevín, vysypanie kameňom alebo pieskom. Vplyvom neustálej dopravy a dažďov sa však kameň vymýval a vznikali diery, ktoré bolo treba plátať.

Uvedený stav ciest zasiahol aj 18. a 19. storočie. Len niekoľko cestných úsekov na Slovensku bolo od 18. storočia budovaných umelým dláždením, takzvaným štetovaním. Takto bol upravený napríklad len úsek cesty od Trenčína po Predmier. Na spodok sa uložili väčšie kamene špicatou stranou na vrch, na ne stredne veľký štrk a na vrch jemný štrk, ktorý sa uvalcoval. Asfaltové cesty boli budované najmä až v 50. rokoch.

Ako sme uviedli vyššie, hlavné cestné trasy viedli tadiaľ, kadiaľ vedú aj dnešné cesty. Z polovice 18. storočia máme o tom prvé presné informácie, ktoré nám poskytujú vojenské mapovania. Napríklad cesta vedúca Rajeckou dolinou až po Kľak svoju polohu takmer vôbec nezmenila až na prejazd obcami. Napríklad v 40. rokoch hlavná cesta obišla rajecké námestie po Kostolnej ul., v 60. rokoch vybudovali obchvat Lietavskej Lúčky (dnes Žilinská cesta, pôvodne viedla hlavná cesta po Cementárenskej ul.), pred niekoľkými rokmi vybudovali obchvat Rajeckých Teplíc. Cesta zo Žiliny na Kysuce viedla približne v súčasnej polohe. Cesta na Bratislavu viedla severozápadne od Strážova, cez dnešnú Hričovskú priehradu (postavenú v 50. rokoch 20. storočia) a stredom Horného a Dolného Hričova. Cesta do Turčianskej stolice prechádzala popri Solnom úrade (dnes ul. Pri celulózke, preložku cesty I/18 popod Vlčince vykonali až v 70. rokoch 20. storočia), cez starú Mojšovu Lúčku (dnes zatopená Vodným dielom Žilina; preložka popri hydinárňach bola vybudovaná takisto až v 70. rokoch 20. storočia) a stredom Strečna až k hradu. Piata významná komunikácia viedla z Budatína do Terchovej a Oravskej stolice a svoju polohu nezmenila až na obchvat Varína.

Treba tiež povedať, že už od stredoveku boli cesty na všetky spomenuté smery významné. V stredovekých listinách je najmä cesta vedúca zo Sliezska cez Kysuce, Budatín a Žilinu do Turčianskej stolice a Košíc označená ako via magna, veľká cesta. Na vojenských mapách z 18. storočia sa odlišujú obyčajné cesty (označené po nemecky Weg) od významných ciest (Strasse, hradská) a hlavných ťahov (Landstrasse, krajinská hradská).

Okrem týchto hlavných ciest existovalo množstvo miestnych komunikácií vedúcich do jednotlivých dolín, do obcí v nich učupených. Obce boli pospájané ďalšími komunikáciami, ktoré však s nárastom automobilizmu, keďže neboli vyasfaltované, nadobudli charakter poľných a lesných ciest. V čase jazdy na koni, vozom alebo kočom však nebol problém skrátiť si cestu z Rosiny do Trnového, zo Strážova do Žilinskej Lehoty alebo z Kotrčinej Lúčky do Vadičova po miestnej komunikácii (hoci zjazdnej niekedy len za pekného počasia).

Na vojenských mapách z 18. a 19. storočia však nachádzame aj niekoľko ďalších, dodnes takmer zabudnutých ciest, ktoré mali charakter dôležitých ciest nazývaných hradské (Strasse). Pristavíme sa teda pri nich bližšie.

Cesta Rajec - Súľov

Cesta spájajúca Súľovskú dolinu s Rajeckou kotlinou existovala pravdepodobne už v stredoveku. Umožňovala skrátiť trasu z okolia Bytče, prípadne aj z územia hornej Moravy do Rajeckej doliny a Nitrianska. O jej využívaní v stredoveku svedčí poloha Súľovského hradu, popod ktorý viedla. V Súľovskom údolí sa v stredoveku nachádzali i menšie opevnenia, ktoré mali strážnu funkciu, teda kontrolovali dopravu a bezpečnosť. Na rajeckej strane sa zas nachádzal Rajecký hrad, ktorý sa síce nezachoval, avšak archeológovia predpokladajú jeho polohu pri obci Jasenové. V 18. storočí máme cestu zachytenú hrubou čiarou na 1. vojenskom mapovaní a označili ju pojmom Strasse. Vychádzala z Rajca, z križovatky dnešných ulíc Hollého a Kostolná, a pokračovala približne poza dnešné kúpalisko do Jasenového. Tu viedla cez stred obce do poľa a kopcov severne od obce (na Vlčí vrch) a potom sa stáčala do sedla Patúch. Odtiaľto viedla úbočím Súľovských vrchov až do obce Súľov. V súčasnosti je od Zbyňova do Súľova v jej telese vedený turistický chodník. Cesta prekonáva prevýšenie 181 m z rajeckej a 254 m zo súľovskej strany. Pri prechádzke v teréne nachádzame znaky starej cesty. V horskom prostredí možno vidieť plynulejšie i hlbšie závozy, v prípade prudšieho stúpania alebo klesania sa cesta vetví na niekoľko vetiev. V popisoch k 1. vojenskému mapovaniu sa uvádza: „Hradská vedúca (zo Súľova) do Jasenového, je až po vrch Žibrid (južne od sedla Patúch) kamenistá a vymytá, odtiaľ je ale piesčitá a veľmi dobrá, pri obci Jasenové ale opäť mazľavá a veľmi vymytá.“ To súhlasí aj so súčasným stavom, kedy sa ako najhoršie javí stúpanie na Vlčí vrch pri Zbyňove. Na 2. vojenskom mapovaní z polovice 19. storočia je cesta už len stredného významu a na 3. vojenskom mapovaní zo začiatku 20. storočia je zakreslená len ako cestička. Význam teda mala hlavne v časoch hradných panstiev.

Ďalšie zaujímavé cesty si predstavíme v budúcom čísle.

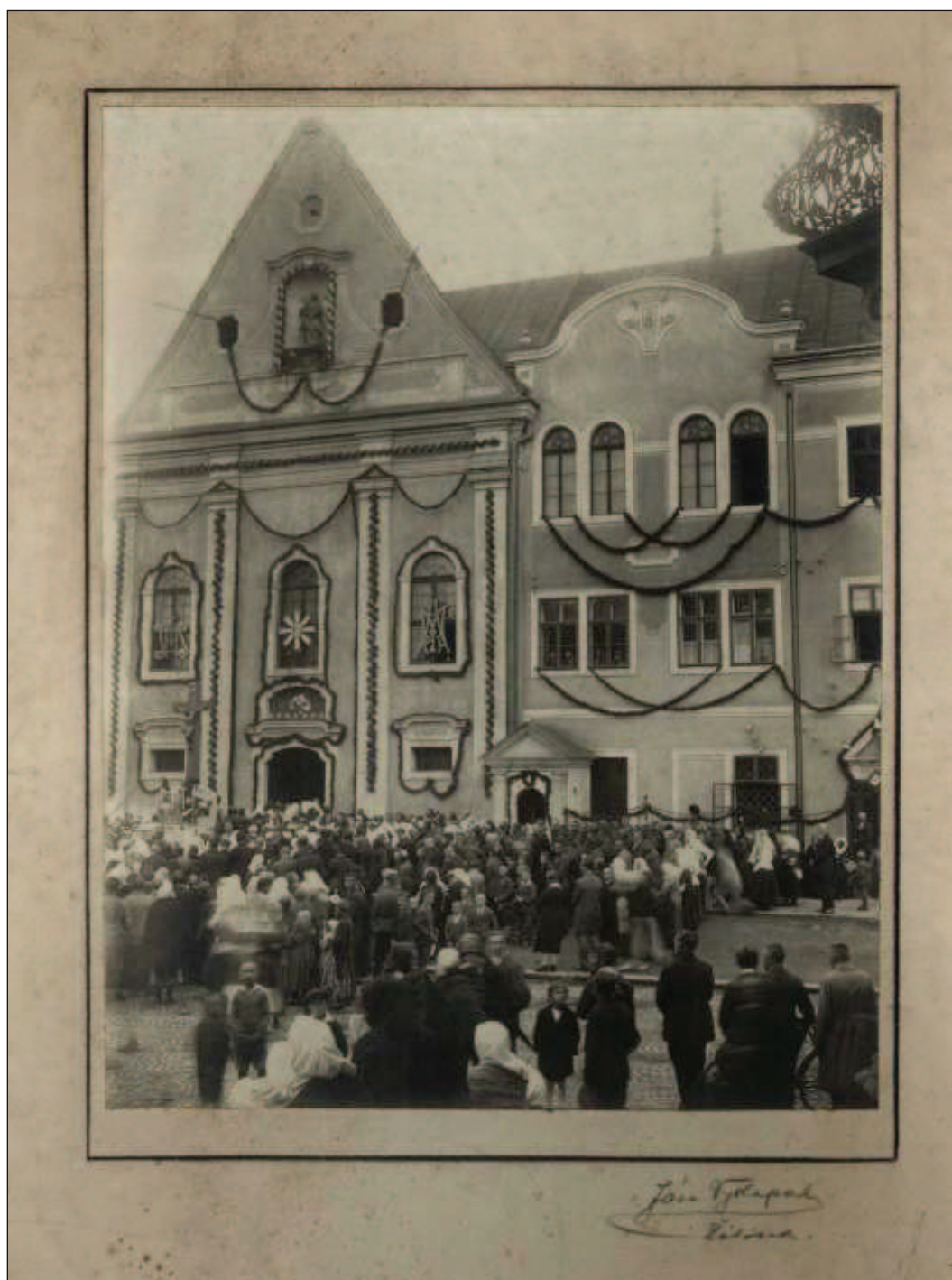
Mapa Cesty Rajec – Súľov
na 1. vojenskom mapovaní
(2. polovica 18. storočia)
Zdroj: Arcanum Budapešť

POHĽAD NA CHOROBNOSŤ A ZDRAVOTNÚ STAROSTLIVOSŤ FRANTIŠKÁNOV NA ZÁKLADE NEKROLÓGU KLÁŠTORA V ŽILINE V 18. SROROČÍ

Mgr. Michal Jurecký

foto: archív PMZA

Niekedy uvažujeme, prečo nás niečo bolí, prečo sme chorí a ako sa vyliečiť. Dnes poznáme oveľa viac chorôb, diagnóz, liečení, terapií, a liečiv. Môžeme si však položiť otázku, ako to prežívali konkrétni ľudia v 18. storočí, aké to asi bolo byť chorý, liečený, ako sa zomieralo. Predmetom nášho výskumu je nekrológ františkánskeho kláštora v Žiline. Samotnému nekrológu sa venoval aj páter Pius Ladislav Čapkovič, ktorý ho vydal v preklade do slovenčiny v časopise Františkánsky obzor. Okrem toho pridal aj niekoľko poznámok o žilinskom kláštore, kostole, či pochovávaní v kryptách.

Kostol sv. Barbory v Žiline

*Liber Mortuorum Patrum et Fratrum Provinciae
Hungariae Ssmi Salvatoris Conventus Solnensis
constitutus Anno Dñi 1748*

je latinsky písaná, rukopisná kniha zomrelých v žilinskom kláštore, ktorá bola písaná v roku 1748. Tieto zápisy podávajú okrem mena, funkcie alebo hodnosti brata aj to, či bol zaopatrený, akým zbožným životom žil a pre nás podstatný údaj o jeho zdravotnom stave, chorobe alebo liečbe. Vzhľadom na charakter materiálu tieto zápisy vždy končia skonáním. Teda máme tu zoznam *smrteľných* chorôb, alebo minimálne takých, ktoré sužovali okrem františkánov určite aj bežné vidiecke či mestské obyvatelstvo až do ich smrti.

My sme si z celého nekrológu vybrali časové obdobie od roku 1735, kedy bol pochovaný prvý brat fr. Filip Léli, ktorý bol rezbárom. 26. júla ho pochovali do lokulu v krypte za hlavným oltárom. Posledným bratom, v nami skúmanom období, ktorý bol pochovaný v krypte za hlavným oltárom, bol Rudolf Kusi, ktorý zomrel 17. júla 1799.

Františkáni prišli do Žiliny na pozvanie Pavla Esterháziho v roku 1704. Ich najdôležitejšou úlohou bolo z pohľadu katolíckej šľachty posilnenie rekatolizácie v meste a okolí. Františkáni najskôr vypomáhali priamo v meste, neskôr sa zamerali na predmestie, dediny a panstvá v blízkosti Žiliny. V roku 1723 začali budovať svoj kostol, na ktorý podstatnou sumou prispela moravská barónka, Katarína Barbora Šidinská. Kostol bol dokončený už pred rokom 1728. V tomto roku pristavali samostatnú vežu. V roku 1730 posvätili základný kameň kláštora, z ktorého podstatná časť už pravdepodobne stála. Vráťme sa však k našej téme.

Z nekrológu sme vybrali záznamy zosnulých v časovom rozmedzí od roku 1735 až do roku 1799. Celkovo ich je 56. Všetkých bratov nebudeme menovať, spomenieme však niektorých významných. Z týchto záznamov sme vyhodnotili, ktoré sú všetky spomínané choroby. Kde to bolo možné, aj ich prejavy, prípadne, ak sa spomína priebeh liečby, či opatrenia, ktoré mali chorému pomôcť.

Zo zoznamu vystúpilo päť pomenovaných chorôb. Sú to suchotiny, vodnatieľka, lámka, týfus a žltáčka. Ďalej horúčka, prechladnutie a úraz sú skôr z kategórie symptómov alebo príčin smrti, ako samotných chorôb. V siedmich prípadoch je spomenuté len to, že daný brat trpel dlhou chorobou, nemocou a podobne, ale nie je spomenutá nijaká konkrétna choroba. V štyroch prípadoch sa spomína staroba a päťkrát nie je uvedená nijaká choroba alebo príčina smrti.

Postupne si predstavíme všetky spomenuté choroby v *Liber mortuorum* žilinského kláštora františkánov.

Suchotiny, suchoty, tuberkulóza

Toto bola najčastejšie spomenutá choroba, zomrelo na ňu až dvanásť bratov a pátrov. V dnešnom jazyku by sme suchotinami nazvali tuberkulózu. Tuberkulóza je aj v súčasnosti jednou z najrozšírenejších chorôb, na ktorú po celom svete zomrie ročne 3 milióny ľudí. Táto úmrtnosť je spôsobená predovšetkým zlými podmienkami života, ktoré ovplyvňuje strava, nízke sociálne pomery, zlá zdravotná starostlivosť, zlé hygienické podmienky a slabá imunita. Táto choroba sa prenáša kvapôčkovou infekciou. V počiatočných štádiách nevzbudzuje nijakú pozornosť. Neskôr však spôsobuje zlé prevzdušňovanie pľúc, zápal pohrudnice a vôbec ostatné zápalové ochorenia, napr. zápal mozgových blán.

Vo viacerých záznamoch je spomínané, že bratov trápili suchoty dlhý čas, v prípade Ubalda Hanka trvali 4 roky. Inde je zápis, že sa rýchlo zhoršovali a Pavol Slanina nakoniec dávil krv. Medzi rokmi 1781 – 1782 na tuberkulózu zomreli až štyria bratia, čím môžeme hovoriť o akejsi epidémii. Pri častom sťahovaní bratov medzi kláštorami mohla táto epidémia mať omnoho viac obetí, ktorí v tomto období zomreli v iných kláštoroch.

Katarína Barbora Šidinská

Vodnatieľka, ascitus, hydrops

Prejavuje sa nahromadením tekutiny predovšetkým v brušnej dutine. Poznáme aj hromadenie tekutiny v kolene, či hlave. Príčiny vzniku vodnatieľky sú mnohé. Môže to byť nedostatočné množstvo proteínov v krvi, vysoký krvný tlak vtedy krvná plazma preniká cez stenu ciev a hromadí sa brušnej dutine. Najčastejšie vzniká pri poruchách či cirhóze pečene, alebo pri infarkte. Tiež pri zápalových ochoreniach spôsobených tuberkulózou, pri zápale sleziny, alebo pobrušnice. V zápisoch je uvedené, že v jednom prípade ochorenie trvalo jeden rok, pri inom bratovi sa vodnatieľka vyskytovala s ďalšími neuhmi. Dvaja bratia, Samson Ulrich a Rudolf Kusi, ju dostali po sebe v rozmedzí troch rokov pri duchovnej správe farnosti Nesluša, odkiaľ boli v rámci liečby prevezení do kláštora v Žiline. Je možné, že táto vodnatieľka súvisela s tuberkulózou. V roku 1761 zomrel Leopold Munka, ktorý bol taký napuchnutý, že ho nemohli vložiť do lokulu. (lokul je miesto na pochovávanie v krypte na spôsob piecky, kde sa vkladalo celé telo, ktoré sa potom buď prekrylo dreveným uzáverom, alebo sa zamurovalo a opatril sa drevenou doštičkou s menom a rokom úmrtia daného brata). pozn. autora

Krypty za hlavným oltárom v Kostole sv. Barbory

Týfus, škvrnitý týfus

Príčinou tohto infekčného ochorenia je *salmonella typhi*. Na počiatku sa týfus prejavuje ako chrípka a je možné si ho častokrát zameniť. Horúčky, únavu sprevádza zvracanie a hnačka, ktorá však nie je pravidlom. Príznakom ochorenia môže byť povlak na jazyku v tvare písmena V alebo W. Neskôr nastupuje vyrážka v oblasti brucha a bokov, prípadne na hrudníku a napokon hnačka, ktorá vzhľadom pripomína hrachovú polievku. Pri ťažkej forme ochorenia pacientovi zlyhá srdcovo-cievny systém.

Škvrnitý týfus je ochorenie, ktoré spôsobujú rozmnožujúce sa baktérie Riketsie. V znečistených a stiesnených

podmienkach ich prenášajú predovšetkým blchy, vši a roztoče. V Európe sa vyskytoval najmä po skončení vojen alebo pri prírodných katastrofách. Prejavuje sa silnou bolesťou hlavy, vysokou horúčkou, kašľom, vyrážkami v oblasti hrudníka, strnulosťou a bolesťou svalov. Infekcia spôsobuje komplikácie, ktoré môžu končiť smrťou.

Záznamy nám hovoria, ako brat Konrád Koláček, terciár a krajcír, ošetroval pána Michala Mičku, ktorý sa v Dlhom Poli nakazil na škvrnitý týfus. Je zaujímavé, že otec Michal sa vyliečil, ale brat Konrád sa nakazil a nakoncom zomrel.

Lámka, dna, pakostnica

Táto metabolická choroba sa prejavuje nadmerným vytváraním kyseliny močovej, ktorá potom kryštalizuje v krvi a ukladá sa v kĺboch a iných tkaninách. Často postihuje kĺby palcov, predovšetkým na nohách, dokonca ušný lalôčik, či iné kĺby. Táto choroba bola v minulosti nazývaná aj choroba kráľov, alebo bohatých, lebo sa verilo, že bola spôsobená nadmernou konzumáciou alkoholu a masných jedál. Nové výskumy ukazujú, že táto choroba môže byť spôsobená aj nadmerným konzumovaním fruktózy.

V *Liber mortuorum* sa táto choroba uvádza pri štyroch ľuďoch. Medzi nimi je spomenutý Edmund Pascha, významný hudobný skladateľ, ktorý spolu s Jurajom Zrunekom napísali výnimočné dielo vianočnej liturgie s názvom „Harmonia Pastoralis“, ktorá spája vysoko kvalitnú barokovú kompozíciu so zakomponovaním aj tradičných ľudových nástrojov. Edmund Pascha napísal aj veľkonočné pašionále pre žilinský aj pruštiansky kláštor, v ktorých sa namaľoval aj s barlami. Pri pátrovi Narcisovi Hartmanovi je spomenuté, že bol dlho sužovaný lámkou, ktorá nakoniec zasiahla pľúca a zadusila ho.

Žltacka

Nie je to vždy ochorenie. Je to stav, v ktorom má pacient zvýšenú koncentráciu žlčového farbiva, ktoré sa prejavuje sfarbením kože, očného bielka a slizníc. V tomto prípade však bude spojená s hepatitídou, teda ochorením pečene, ktorého je žltacka sprievodným javom. Hepatitída je zápalové ochorenie pečene, ktoré môže viesť k cirhóze a nakoniec ku jej kolapsu. Šíri sa v zlých hygienických podmienkach a je veľmi infekčná.

Na žltacku ochorel v žilinskom kláštore v 18. storočí len jeden františkán. Ambróz Petrik zomrel v mužnom veku, okrem žltacky bol však sužovaný aj viacerými neduhmi, napríklad vodnatieľkou.

Ostatné príčiny smrti ako horúčka a porážka nepotrebuje konkrétny popis. Horúčka bola pravdepodobne len symptómom niektorej z chorôb, v záznamoch je však uvedené, že daný brat skonal v horúčke. Zaujímavosťou je úraz. Kliment Okováni, ktorý pôsobil štyri roky ako horlivý kaplán v Čadci na ceste od chorého, ktorého zaopatroval, spadol z koňa. Do kláštora ho priviezli už v beznádejnom stave a krátko po prevoze dokonca. Mnohé choroby, ktoré nie sú uvedené, sú v záznamoch sprevádzané zmienkou o liečbe alebo o pokuse niečo s postupujúcou chorobou urobiť. Najviac sa to týkalo bratov a pátrov slúžiacich vo farnostiach mimo Žiliny. Ak ochoreli, snažili sa ich previesť do kláštora, kde im pravdepodobne vedeli zabezpečiť väčší pokoj a lekársku starostlivosť.

V kostole sú pochovaní viacerí významní mešťania. Medzi nimi bol napríklad aj povestný lekár, Ján Jakub Maker, významný dobrodinec kláštora, ktorý určite pomáhal liečiť bratov v kláštore. Máme dokonca zápis o sekaní žily. Výsledkom toho malo byť odvedenie toxikovanej alebo zlej krvi, ktorá mala byť príčinou ochorenia.

Páter Narcis Hartman – vlastná maľba

V roku 1794 Filipovi Baranaiovi sekali žilu, a to hneď dvakrát. Následne je uvedené, že zo sekania žil dostal vodnatieľku a neskôr zomrel. Teda nie všetky lekárske postupy zachránili pacientovi život.

V 18. storočí, rovnako ako dnes, trápili ľudí choroby i neduhy. V rámci vtedajších možností sa určite snažili urobiť všetko preto, aby pacient prežil, a aby sa vyliečil. Vo františkánskom kláštore však dbali na to, aby chorý, ak už neprežije, odišiel zaopatrený a zmierený s Bohom. Keď už nevedeli pomôcť, prichádzala na rad modlitba a pomazanie chorého. Františkáni dokonca založili modlitbové bratstvo sv. Barbory, ktoré slúžilo na vyprosenie dobrej smrti. Slúžilo nielen bratom, ale aj laickým veriacim. Dobré zomrieť znamenalo toľko ako dobre žiť.

PROSTITÚCIA V HOSTINSKÝCH ZARIADENIACH V ŽILINE V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Mgr. Jakub Bielik

foto: archív PMZA

Vzhľadom na to, že vďaka zákonu z roku 1923 sa zriaďovanie a prevádzka verejných domov presunula do ilegality, musela nájsť prostitúcia iné možnosti ako sa dostať k potencionálnym zákazníkom. Môžeme ju v prevažnej miere považovať za jav či doménu nočného života. Preto sa mnohé verejné domy po roku 1923 zmenili na hostince, krčmy či kaviarne, hoci niekedy sa stalo, že napriek zmenenému názvu zostala funkcia podniku naďalej rovnaká. To bol aj prípad Americkej kaviarne v Žiline, ktorá bola pred rokom 1923 známym verejným domom. Bublina okolo tohto podniku praskla na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia. Zaujímavé je, že takmer po celé obdobie dvadsiatych rokov išlo v tomto prípade o verejné tajomstvo.

O tomto diani sa písalo koncom dvadsiatych rokov v časopisoch Reggel, Gastronom a Slovač. Až na základe týchto článkov bola nariadená kontrola kaviarne¹ v dňoch 25. a 28. apríla 1928.² Tá naozaj dokázala, že podnik fungoval po 22. hodine ako verejný dom a následne sa mali priestory kaviarne úradne zapečatiť, k čomu však zrejme nedošlo, nakoľko sa 25. júna 1928 uskutočnila ďalšia kontrola, ktorá preukázala nezmenený stav. Hovorilo sa aj o údajných kontaktoch majiteľa kaviarne Vincenta Ďurkovského na mestskom úrade, vďaka ktorým nebol podnik zatvorený.³ Ďalšie vyšetrovanie priniesol až rok 1932.⁴ To bolo dôsledkom možno aj menšieho incidentu, ktorý sa odohral v máji 1931. Vtedy sa rozhodol navštíviť kaviareň tajomník Okresného úradu v Žiline, Karol Veselý s kolegami, (ne)vediac, že nevstupuje do kaviarne, ale do tajného verejného domu. Gazdina Faustová, ktorá tu pracovala, však netušila o koho ide a hostí takto uvítala: „Pánovia, nech sa páči ísť ďalej, máme dnes ženské, nové-frišné.“⁵

Avšak v tomto prípade už išlo o vyšetrovanie, ktoré išlo viac do hĺbky. Zistilo sa pri ňom, ako celý podnik fungoval. Ignác Gschafft⁶ bol majiteľom podniku od roku 1923 a počas deviatich rokov jeho existencie tu zamestnával šesť a niekedy aj osem žien. Pochopiteľne, oficiálne išlo o čašníčky alebo o návštevníčky. Avšak podľa policajného vypočúvania bolo každému návštevníkovi podniku hneď jasné, že v tomto prípade nepôjde o obyčajné čašníčky. Zamestnankyne platili Gschafftovi denne 40 Kč za ubytovanie a stravu. Vypočúvaním návštevníkov podniku sa zistilo, že za sex sa platilo vždy minimálne 30 Kč. Z tejto sumy potom prostitútky platili Gschafftovi 10 Kč a gazdinej Faustovej 1 Kč.⁷ Podľa vyšetrovania prostitúcia prebiehala v týchto priestoroch na takej úrovni, že už išlo v podstate o verejný dom a už vôbec nie o kaviareň.⁸ Celé vyšetrovanie bolo ukončené zatvorením Americkej kaviarne a odobratím výčapníckej licencie Vincentovi Ďurkovskému.⁹

V súvislosti s týmto vyšetrovaním sa otvorilo aj vyšetrovanie zaoberajúce sa všeobecne prostitúciou v meste Žilina. Zistilo sa, že toto najstaršie remeslo prekvitalo predovšetkým v hostincoch a krčmách. Podľa niektorých výpovedí tu mali byť ako čašníčky zamestnané 15 až 16-ročné dievčatá, ktoré však nedostávali žiadny alebo len minimálny plat a k tomu niekedy mali zaplatené ubytovanie a stravu od zamestnávateľa, čo však nebývalo vždy pravidlom.

Dancing UHU bar, Žilina

Preto v mnohých prípadoch dochádzalo k prostitúcii z ekonomických, ba možno až existenčných dôvodov. Čo je však zaujímavejšie, o tomto privyrábaní svojich zamestnankýň majitelia podnikov dobre vedeli a v niektorých prípadoch dokonca ponúkali aj priestory pre ne a pre hostia, pochopiteľne, žiadali svoj podiel zo zárobku. Objavili sa dokonca aj prípady, keď majiteľ nútil čašníčky a tanečníčky v podniku k prostitúcii.¹⁰

Počas vyšetrovaní boli vypočúvané aj všetky čašníčky, ktoré pracovali vo vytypovaných hostincoch a krčmách. Podľa záznamov sa ich vek pohyboval od 19 do 26 rokov, takže výpovede niektorých hostí neboli v tomto smere pravdivé. Najviac čašníčok so zrejme najhoršou finančnou situáciou bolo v Americkéj kaviarni. Za týmto rozšírením prostitúcie môžeme nájsť dve hlavné príčiny. Prvou príčinou bolo zrušenie verejných domov ešte na začiatku dvadsiatych rokov a druhou bol začiatok veľkej hospodárskej krízy, ktorá sa v ČSR začala prejavovať začiatkom rokov tridsiatych.¹¹ Vyšetrovanie ohľadom prostitúcie malo tiež za úlohu znížiť možnosť rozširovania pohlavných chorôb medzi obyvateľov mesta. Niet sa čo čudovať, veď niektoré z čašníčok pri výpovediach uviedli, že gynekológovia nenavštívili vôbec alebo len párkrát. Podľa výpovede jednej zo zamestnankýň mala denne od 2 do 11 (!) hostí na izbe.¹²

Vedenie mesta sa snažilo zabrániť rozširovaniu prostitúcie v Žiline. Mestskou radou bolo vydané nariadenie,

podľa ktorého mohli byť za čašníkov prijatí iba muži, ženy mohli byť zamestnané jedine v kuchyni a mali mať viac ako 18 rokov. Taktiež majitelia hostincov nemali pripustiť, aby sa v priestoroch ich podnikov ponúkali prostitútky a tiež v hostincoch a hoteloch sa nemali vydávať izby mladým ženám. Niektorí majitelia hostincov, ako napríklad Rudolf Duschnitz, Moric Zug, Eugen Goldstein, Vinco Ďurkovský, Ludevít Neufeld a Alexander Špánik podali odvolanie proti tomuto nariadeniu.¹³ Nakoniec vedenie mesta rozhodlo o zrušení tretieho bodu nariadenia zákazu zamestnávať ženy v hostincoch. Ostatné body však zostali v platnosti.

Ako sa neskôr ukázalo, toto nariadenie nebral vážne snáď nikto. Prostitúcia bola aj naďalej súčasťou krčiem a hostincov, čo dokázal prípad z 21. novembra 1932, ktorý sa stal v hostinci Vinca Ďurkovského. Večer sem prišiel návštevník, ktorý si začal objednávať drahšie jedlá a nápoje. Bolo jasné, že je to človek majetný, a preto si k nemu neskôr prisadli dve čašníčky. Tým začal návštevník tiež objednávať, hoci už nebol práve najtriezvejší. Čašníčkam sa podarilo zistiť, že má pri sebe 3000 Kč v hotovosti. Návštevníkovi bola ponúknutá izba, kam išiel aj s čašníčkou. Druhý čašínik zatiaľ nosil víno, až kým sa host' úplne neopil. Po odchode z hostinca však zistil, že mu v peňaženke chýba 600 Kč, a preto sa vrátil naspäť do hostinca, kde sa však našlo už len 200 Kč. Návštevník celú vec udal žandárom, čím vyplávala na povrch aj tajná prostitúcia.¹⁴

- 1 Majiteľmi Americkéj kaviarne boli Ignác Gschafft a Vincent Ďurkovský
- 2 Po tejto prvej kontrole dostal Ďurkovský pokutu 1000 Kč a Gschafft 500 Kč
- 3 ŠA BY, pob. ZA, f. OÚ ZA, škat. 11, 1200/28 prez.
- 4 ŠA BY, pob. ZA, f. OÚ ZA, škat. 93, 17009/1932
- 5 ŠA BY, pob. ZA, f. OÚ ZA, škat. 93, 48/1931
- 6 Gschafft ako aj Faustová boli rakúskymi občanmi
- 7 Ako sa neskôr Faustová priznala, takýmto spôsobom zarobila mesačne až okolo 200 Kč.
- 8 ŠA BY, pob. ZA, f. OÚ ZA, škat. 93, 17009/1932
- 9 ŠA BY, pob. ZA, f. OÚ ZA, škat. 93, 48/1931
- 10 Tu môžeme konkrétne spomenúť prípad z 27. augusta 1930, keď majiteľ baru Moderna nútil k prostitúcii jednu zo svojich tanečnic
- 11 ŠA BY, pob. ZA, f. OÚ ZA, škat. 85, 21431/30
- 12 ŠA BY, pob. ZA, f. OÚ ZA, škat. 93, 11597/1932
- 13 Tu možno pre zaujímavosť uviesť, že takmer všetky z uvedených mien boli zapletené aj do vyšetrovania tajnej prostitúcie v žilinských hostincoch.
- 14 ŠA BY, pob. ZA, f. OÚ ZA, škat. 93, 184/32

Mapa z roku 1939. Félix bar v Žiline na Hurbanovej ul. Prečo tu autor mapy nakreslil čerta?

VIDELI STE MOHUTNEJŠIU HRUŠKU PLANÚ?

RNDr. Viktoria Urbanová, Csc.

foto:
Anna Kucharčíková

Počas terénnych ciest som sa neraz stretla aj s hruškou planou. Častejšie to bolo v krovitej forme, ako súčasť krovín na medziach, lemujúcich pasienky i políčka. Ale boli to aj stromy dosahujúce zvyčajné rozmery. V dobe kvitnutia, ale aj plodnosti, sú ozdobou svojich stanovišť. Kolega Sedilek, zoologický preparátor a v súkromí poľovník, ma informoval o výnimočnom exemplári, s akým sa doposiaľ nestretol. A tak sme sa vybrali na danú lokalitu. Tá sa nachádza v katastri obce Lietava, v poľovnom revíri, čo dokladuje aj posed, zhotovený priamo na danej hruške. Hruška dosahuje rozmery, s ktorými sa skutočne bežne nestretávame. Obvod kmeňa v prsnej výške je 228 cm, priemer kmeňa 72 cm. Odhadovaný vek môže byť 95 až 100 rokov. Celkový vzhľad poskytujú fotografie.

Hruška planá (*Pyrus pyraster* (L.) Burgsd.) je svetlomilná drevina. Je to strom vysoký do 20 m i viac, ale častejšie sa s ňou stretávame v krovitej forme. Koruna je podlhovasto vajcovitá s odstavajúcimi konármi. Vytvárajú sa mnohé skrátene výhonky často premenené na tnie. Listy veľkosti 40–60 x 30–45 mm sú široko vajcovité až okrúhlasté, krátko prihrotené, na báze zaokrúhlené. Vrchná strana je tmavozelená lesklá, spodná je svetlejšia, roztrúsena chlpatá. Listová stopka je 20–30 mm dlhá. Kvitne v máji. Obojpohlavné päťpočetné kvety s bielymi korunnými lupienkami vyrastajú na 20–30 mm dlhých stopkách v chocholíkovitých strapcoch na skrátenejších výhonkoch. Plod je 30–40 mm dlhá hruškovitá alebo guľovitá zelenkastá malvica. Dozrieva v septembri. Strom sa dožíva do 300 rokov. Používa sa ako podpník pre hrušku obyčajnú (*Pyrus communis*).

Kmeň hrušky planej s borkou rozpukanou do obdĺžnikovitých platničiek sivohnedej farby a odkryté korene v miernom svahu

Kmeň hrušky s posedom, krytý krovinami

KRÁSNA ALE ZRADNÁ

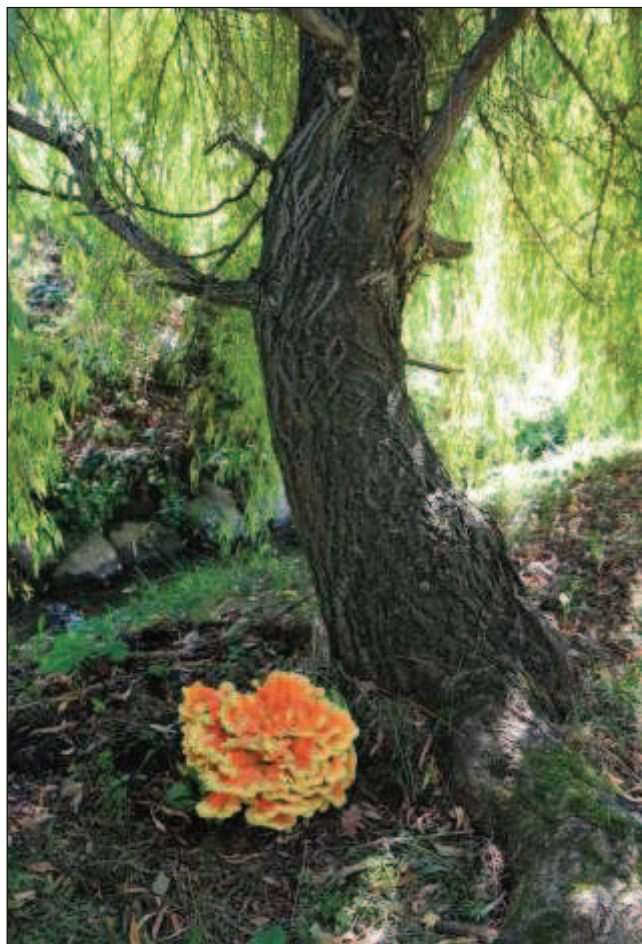
RNDr. Viktória Urbanová, Csc.

foto:
Anna Kucharčíková

Na prvý pohľad krásna žltlooranžová ruža. V skutočnosti parazitická drevokazná huba – sírovec obyčajný /*Laetiporus sulphureus* (Bull.) Murrill/. Jej plodnice vyrastajú na živých stromoch, najmä listnatých, najčastejšie na báze kmeňa alebo na kmeni v mieste odlomených hrubých konárov. Polgulovité plodnice zvyčajne vyrastajú vo väčších trsoch, často strechovite nad sebou. Priložené fotografie sú zo Žiliny, z Parku Ľudovíta Štúra (park na Bôriku). Sírovec rástol zo starého zrezaného kmeňa vŕby akoby na zemi. Jeho plodnice sa usporiadali dookola a vytvorili takýto zaujímavý kruhovitý trs plodníc s priemerom 30 cm a výškou 16 cm.

Plodnice vyrastajú od mája do konca júna, vo vlhkom období vyrastajú znova od augusta do konca septembra. Sírovec infikuje živé stromy v mieste poranenia na koreňoch a kmeňoch. Podhubie preniká do vnútorného dreva a postupne spôsobuje jeho rozklad. Menia sa jeho technické vlastnosti a farba, zo žltohnedej cez svetlo červeno-hnedú až červeno-hnedú. Sírovec spôsobuje najväčšie škody v starých lesných porastoch, na stromoch v parkoch a v stromoradiach popri cestách. Rastie aj na čerešniach a slivkách v záhradách. Napadnuté stromy sa často vyvracajú z koreňa, alebo sa lámu hrubé vetve blízko hlavného kmeňa.

Sírovec je hrubo mäsitá huba, za mladi, kým je ešte mäkká a šťavnatá, sa dá jesť. Upravuje sa napr. na spôsob parížskych rezňov. V dospelosti je to huba tvrdá, vyblednutá a nejedlá.

DROTÁRSKE ANEKDOTY

Mgr. Katarína Kendrová

foto:
archív
Považského
múzea
v Žiline

Drotárske anekdoty sú špecifickým lokálnym a časovo ohraničeným folklórnym žánrom. Viažu sa k charakteristickej skupine obyvateľov severozápadného Slovenska, k drotárom. Dnes sú už zabudnuté, nov čase existencie drotárstva boli dôležitou súčasťou ústnej ľudovej tradície. Drotári nepochybne patria k zaujímavým postavám našich dejín. Dedičstvo, ktoré nám zanechali v podobe jedinečného remesla, fascinuje i dnes mnohých remeselníkov či výtvarníkov, ktorí sa nimi inšpirujú pri svojej tvorbe. Ich dokonale prepracované výrobky z drôtu v čase najväčšej slávy drotárstva dopĺňali interiér domácnosti po celom svete. Mnohí drotári dosiahli nebývalý úspech, ktorého výsledkom bolo zakladanie prosperujúcich dielní a tovární. Aj tým, ktorí natrvalo zostali na úrovni vandrujúcich remeselníkov prinieslo drotárstvo zlepšenie životnej úrovne po viacerých stránkach. Nech už bol výsledok ich práce zúročený menším či väčším úspechom, predsa len okúsili iný svet, kultúru i zvyky, naučili sa cudzie jazyky a nadobudli nové skúsenosti a vedomosti.

Avšak každý úspech niečo stojí... Odchody drotárov za hranice vlasti výrazne ovplyvnili život v drotárskych obciach a hlboko narušili tradičné rodinné väzky. Väčšina drotárov odchádzala do cudziny už krátko po svadbe a zotrvala tam aj niekoľko rokov. Iní sa zo sveta už nikdy nevrátili. Osobné stretnutia manželov či matiek so svojimi synmi nahradila listová korešpondencia a občasné stretnutia počas najväčších sviatkov.

Spôsob života drotárov v cudzine a život ich rodín v rodnej obci sa stal vďačným námetom mnohých žánrov ľudovej slovesnosti a folklóru. Najmä rozprávania zo života vyjadrovali ich pocity, pozitívne i negatívne skúsenosti, veselé i smutné zážitky, ale aj život a zvyky iných národov. Osobitnú kapitolu vo folklórnej tradícii tvorí ľudový humor.

Humoristické rozprávania a mladšie anekdoty boli a sú obľúbenou súčasťou repertoáru mnohých rozprávačov. V nich sa komika stáva žánrovou dominantou a celý príbeh mieri k humornému alebo satirickému koncu. Anekdoty ponúkajú odlišný uhol pohľadu na svet a ľudí, v tomto prípade drotárov, prinášajú prekvapujúce rozuzlenie vyvolávajúce smiech. Hoci boli vymyslené, vychádzali z reálnej situácie, v akej sa mnohí drotári a ich rodiny nachádzali. Cez inteligentný humor tak nielen približujú ich život, ale zároveň sú akousi kritikou ich sociálnych a rodinných pomerov.

Zena telegrafovala mužovi drotárovi do sveta, aby prišiel na sviatky domov. Keď videla ako poštárka klepala na stroji telegram, starostlivo pripomenula: „Nech tiež tam trochu lepšie buchnom do tego, lebo moj hadam trochu nedočuje...“

Dvaja drotári rozprávajú sa vo svete, čo im píšu ženy. Jeden vraví:

- Mne toč baba píše, že porodžila trojčatá!
- Bodei! A jako še to stalo?
- Nož, b-l s-m doma na Tri krále...

Ježíúúúš, prežežíúúúš Mária!! Skrikol naľakáný druhý.

- A čo še ci stalo? Pýtal sa ho otec trojčiat.
- Joch b-l ostatný raz doma toč na Všetechsvätých!!

Amerikán – drotár po rokoch vrátil sa domov a našiel na prahu domu svoju ženu plekať (kojiť) trojmesačné dieťa.

- A či je to džeko? Opýtal sa prekvapený drotár.
- Nuž čije b- b-lo, moje! A keby ši b-l b-vol doma, mohlo b-č aj tvoje!!

Mldý drotár odchádzal do Ameriky. Stará matka, na oči celkom slepá, oblapila ho za krky a plakala:

„Moje zloté džéča, keč čej jo už nikdá venc v mojím živoče nevidžím!“

Drotára zo Zákopčia, ktorého pohryzol besný pes, chystali odvieť do Pasteurovho ústavu. Drotár mal mnoho neprajníkov a hromadu súdov na krku. Pred odchodom do nemocnice sadol si k stolu a usilovne čosi písal.

- Čo to písate, Janko?
- Ale, prosím ich, opisujem si mená všetkých mojich nepriateľov, aby som vedel koho mám pohryzť, keby sa tá besnota prejavila!

Vandrovní drotári vo Viedni

EDIČNÉ NOVINKY POVAŽSKÉHO MÚZEA V ŽILINE

Mgr. Peter Šimko

Ak navštívime múzeum, zväčša nás ohúri množstvo informácií, ktoré sú nám vnuknuté do pamäte. Prehliadneme si stovky zbierkových predmetov, pričom každý má svoj vlastný príbeh. Popritom si držíme niť chronologického vývoja témy, na ktorú je múzeum zamerané. Navyše nám je podaná informácia o historickej budove, v ktorej sa nachádzame. Z tohto množstva informácií si nedokážeme zapamätať všetko, čo by nás zaujímalo. Preto Považské múzeum v Žiline začalo vydávať publikácie, ktoré pre návštevníkov plnia dve funkcie: spredmetňujú vidnú expozíciu alebo pamiatku v systematickom podaní a zároveň dopĺňajú informácie, ktoré sa nezmestia do prehliadky alebo sú ťažšie stráviteľné. V predmetnej edícii boli zatiaľ vydané tri tituly. Prvým z nich je *Sprievodca expozíciou DrotARStvo*, vydaný v roku 2012. Našu pozornosť však upriamime na novšie tituly.

PARK PRI BUDATÍNSKOM HRADE A JEHO PREMENY

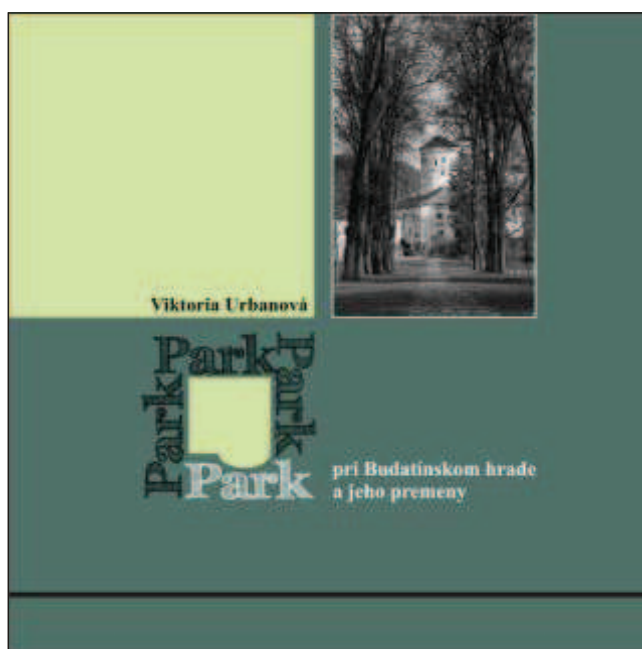
Dielo dlhoročnej botaničky Považského múzea podáva výklad o historickom parku obklopujúcom hrad Budatín. Park bol postavený v anglickom krajinárskom slohu začiatkom 19. storočia. Niektoré jedince stromov sú však ešte staršie, z čias, keď tu hradní páni mali záhrady a parčíky. Po dlhodobom chátraní od polovice 20. storočia sa park dočkal v roku 2009 obnovy a do užívania verejnosti bol odovzdaný v roku 2010. Publikácia sa skladá z dvoch častí: historickej a botanickej. Po stručnom úvodnom prehľade záhradných slohov hovorí o vývoji parku v dvoch etapách v období 1321–1945 a po roku 1945. Botanická časť popisuje jednotlivé dreviny zastúpené v parku. Historické obrázky a profesionálne fotografie Anny Kucharčíkovej dodávajú publikácii jedinečný charakter a návštevníkom areálu Budatínskeho parku ponúkajú možnosť spomienky na historický skvost Považia.

Zostavila: Viktória Urbanová

Grafické spracovanie: Eva Brezániová

vydavateľ: Považské múzeum v Žiline, 2013

rozmery 21,5 x 21,5 cm, brožovaná väzba, 66 strán

SOBÁŠNY PALÁC V BYTČI

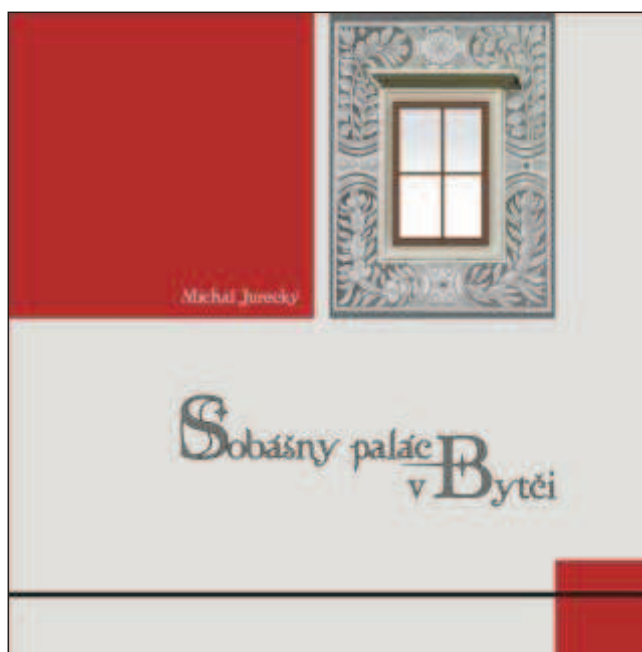
Ak navštívime Bytču, iste nás uchváti pamiatka stredo-európskeho významu – renesančný Sobášny palác. Postaviť ho dal uhorský palatín Juraj Turzo za účelom sobášnych obradov svojich dcér. História paláca je však oveľa spletitejšia a palác plnil i mnoho kuriózných úloh. Raz z neho bola sýpka, inokedy parkovisko pre lietadlo. Celé dejiny Sobášneho paláca, jeho stavebné premeny a obnovu ako Národnej kultúrnej pamiatky vám predstaví publikácia Michala Jureckého s množstvom historických i súčasných fotografií.

Zostavil: Michal Jurecký

Grafický dizajn: Eva Brezániová

vydavateľ: Považské múzeum v Žiline, 2013

rozmery 21,5 x 21,5 cm, brožovaná väzba, 36 strán

REMESLÁ

Pri návšteve hradu Strečno sa nám môže dostať do rúk nepredajná, ale zábavno-poučná publikácia o remeslách. Vydaná bola vďaka podpore Európskej únie v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Poľsko-Slovenská republika 2007–2013. Určená je pre návštevníkov s deťmi a ide teda o rodinnú publikáciu. Nadväzuje na rôzne podujatia, ktoré sa na hrade organizujú. V minulosti tu bola sprístupnená dielňa kováča, dnes môžu návštevníci zhliaďnúť hradnú kuchyňu, okrem iného pôsobisko hradného pekára. Aj v podhradí, v stredovekej dedine Paseka, je sprístupnený formou makety v mierke 1:1 dom pekára.

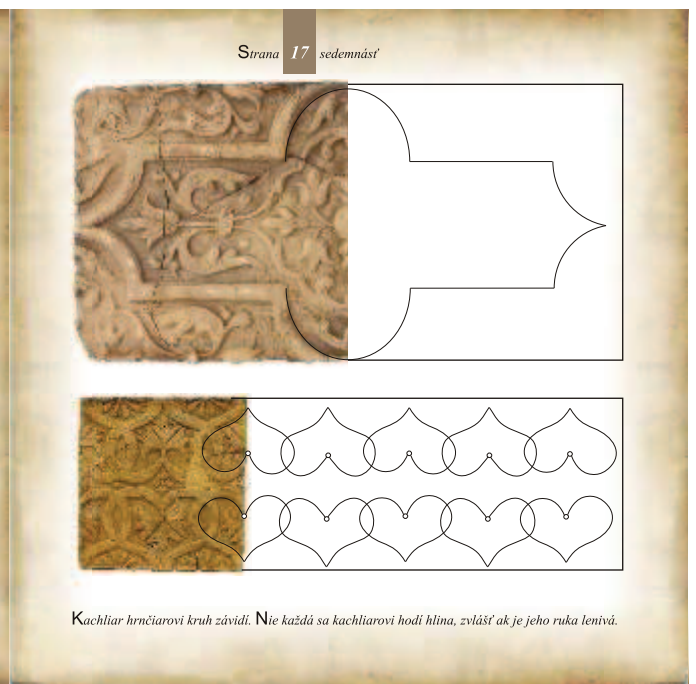
Okrem opisu tradičných siedmich remesiel, sa deti iste potešia množstvu úloh, omaľovaniek, nechýba ani bludisko. Publikácia je plná porekadiel a zo zadného obalu je možné vystrihnúť aj dve pohľadnice. Nadväzuje na podobnú, ktorá vyšla ešte v roku 2012 pod názvom Žofia Bosniaková – legenda a kult.

Autori textov: Michal Jurecký, Eva Brezániová

Grafická úprava: Eva Brezániová

vydavateľ: Považské múzeum v Žiline, 2013

rozmery 21,5 x 21,5 cm, brožovaná väzba, 34 strán

Ukážky kapitol jednotlivých remesiel

DVE NOVÉ PUBLIKÁCIE O DEJINÁCH ŽILINY

Mgr. Peter Šimko

Kníh, ktorých predmetom je mesto Žilina a jeho história, vzniklo už niekoľko desiatok. Najstaršou je pravdepodobne Stručný dejepis slobodného mesta Žilina, ktorý vydal v roku 1874 žilinský právnik, archivár a amatérsky historik, Alexander Lombardini, s použitím rukopisu predchádzajúceho žilinského archivára Ľudovíta Stárka. Prvá vedecká monografia bola vydaná v roku 1963. Autorsky ju pripravil kolektív pod vedením historičky a riaditeľky Považského múzea v Žiline Vlasty Kristenovej.

Publikácie k dejinám Žiliny možno rozčleniť na viacero druhov. Prvým z nich sú vedecké publikácie, zborníky a monografie, ktoré s bohatým využitím historických i iných prameňov posúvajú poznanie ďalej, no zväčša sú však určené odbornej verejnosti. Na druhej strane stoja publikácie obrazové, ktorým dominujú zábery fotografov na všedné či nevšedné miesta. Vychádzajú publikácie fotografov súčasných, ale aj publikácie so starými fotografiami či pohľadnicami. V strede tohto spektra sa nachádzajú publikácie popularizačné. Sú určené širokej verejnosti, ktorá má možnosť dozvedieť sa viac o minulosti a súčasnosti mesta, v ktorom žije, alebo ktoré navštívila. Takýmto dielom je nmasledovná reprezentatívna publikácia.

ŽILINA – PRÍBEHY JEDNÉHO MESTA

Zostavovateľom publikácie je poslanec mestského zastupiteľstva a kníhkupec, Ján Ničik. Jeho cieľom bolo vytvoriť takú publikáciu, na ktorú budú Žilinčania hrdí. Aby splnila tento účel, bola poňatá v mnohom netradične, originálne. Kniha vyšla k 700. výročiu od prvej písomnej zmienky o Žiline ako meste (civitas). Zostavovateľ spoločne s autormi, ktorých oslovil, vybral sedem okamihov z histórie Žiliny, sedem významných udalostí. Každá z nich tvorí úvod ku jednej kapitole, ktorá potom tematicky vychádza z uvedenej udalosti – vecne ju rozšírila.

Niektoré texty prinášajú nové alebo menej známe fakty, ako napríklad kapitola o požiaroch a katastrofách, iné verejnosti predstavujú a zhrňajú najznámejšie deje a udalosti (napríklad Privilégium pre žilinských Slovákov). Reprezentatívny vzhľad však publikácii dodáva grafické spracovanie a množstvo použitého obrazového materiálu. Unikátne je využitie starých máp Žiliny; niektoré z nich majú v publikácii premiéru a boli nájdené výskumom kartografie Žiliny, autorom tohto príspevku v rôznych pamäťových inštitúciách v zahraničí. Publikácia je doplnená kreslenými obrázkami (piktogramami), ktoré slúžia na lepšiu orientáciu.

Dielo jedenástich autorov je svojou koncepciou originálne a veríme, že cieľ, ktorý si stanovil jeho zostavovateľ, sa naplnil. Čitatelia sa nemusia obávať náročných textov, ba práve naopak. Kniha ponúka dobrodružstvo hľadania starých domov či nanovo objavené pohľady na staré žilinské záchrannárske vozidlá.

Kniha načrtáva aj predstavu o budúcnosti Žiliny, ktorej by bolo vhodné venovať viac priestoru. Aká by mala byť budúcnosť kníh o histórii Žiliny? Historici neustále pracujú a poznanie dejín mesta sa rozvíja. Preto by bolo vhodné reagovať na tento proces vydaním aktuálneho a uceleného diela, monografie mesta. Niektoré mestá či malé obce v okolí vydali i niekoľkodielne monografie a vôľa (i ekonomické možnosti) k vydaniu takéhoto vznešeného diela by sa mali nájsť aj v Žiline.

Zodpovedný redaktor a editor: Ján Ničik
Kolektív autorov: Dušan Halaj, Michal Jurecký, Štefan Krušínský, Jozef Moravčík, Marián Mrva, Ján Ničik, Mária Okániková, Miroslav Pfliegel, Ľubomír Viliam Prikryl, Peter Šimko, Peter Štanský
Grafické spracovanie: Tibor Majerčík, Miroslav Pfliegel ml.
Kresby: Martin Krkošek
Vydavateľ: pre Mesto Žilina Juraj Štefuň GEORG, Žilina, 2012
rozmery 23,5 x 25,5 cm, tvrdá väzba, 128 strán

ŽILINA – GENIUS LOCI

Vo väčšine doteraz vydaných publikácií dominuje štýl prechádzky mestom. Popisujú sa významné budovy, ulice a štvrte. Tento štýl zvolili aj autori Žilina – genius loci. Časti mesta a ulice sú však usporiadané abecedne, čo publikácii pridáva encyklopedický rozmer.

Autori sa však vôbec nesnažili pôvodné publikácie kopírovať, práve naopak, snažili sa vybrať tie budovy a časti mesta, ktoré sú v ostatných vydaniach zachytené len okrajovo. Za tým možno vidieť mnoho vykonanej práce na poli historického výskumu, štúdie archívnych dokumentov. Autori neopomenuli ani terénny výskum, identifikáciu reliktov minulosti a súčasného využitia historických objektov. Dali si záležať na výstavbe textu a výbere historického obrazového materiálu. Z množstva nových prínosných poznatkov, ktoré Žilina – genius loci prináša, vyberáme napríklad vývoj Solného úradu, umiestnenie Dadano-vej kníhtlačiarne, pomenovanie Sad cisárovnjej Alžbety a mnoho ďalšieho. V publikácii sa vyskytujú aj donedávna zamlčované fakty, napr. okolnosti príchodu 1. slovenskej vlády (Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska) do Žiliny 12.12.1918 či udalosti zo života meštánsťanu V. Tvrdeho.

Vydanie publikácie ocení nielen odborná verejnosť hľadajúca nové fakty, ale najmä široká verejnosť a návštevníci mesta. Záujemca sa dozvie všetky základné fakty nielen o územnom a stavebnom vývoji Žiliny, ale aj mnoho zaujímavostí, ktorými je publikácia pretkaná.

Autori: Patrik Groma, Milan Novák, Peter Štanský

Layout a grafické spracovanie: Miro Salaj,

Jana Friedrichová, štúdio JAM/Praha

Vydavateľ: Publishing house Žilina, 2013

rozmery 16,5 x 23,5 cm, tvrdá väzba, 152 strán

NAŠI SPONZORI

EKOSPOL a. s. ŽILINA sa vyše 20 rokov aktívne profiluje v takmer celej širokospektrálnej environmentálnej činnosti najmä v oblasti výskumu, projektovania a realizácie ekologických stavieb podľa normy EN ISO 9001:2008. Spoločnosť má osvedčenie o spôsobilosti vykonávať výskum a vývoj.

Spoločnosť zrealizovala mnoho desiatok čistiarní odpadových vôd (ČOV) do veľkosti 10 000 ekvivalentných obyvateľov, pod ochrannou známkou **A*AQUA**, ako aj iných zdravotne-vodohospodárskych diel, vrátane protipovodňových opatrení.

Naša činnosť

Výskum v oblasti inžinierskych stavieb:

- čistiarne odpadových vôd
- vodojemy
- úpravy tokov
- malé bioplynové stanice

Výskum v oblasti ekológie, ochrany prírody, posudzovania vplyvov a monitoring bioty:

- botanické a zoológické inventarizačné prieskumy
- mapovanie biotopov a drevín a ich spoločenské obohacovanie
- programy záchrany druhov, starostlivosť o chránené územia
- monitoring vplyvu stavieb na životné prostredie
- monitoring bioty
- hodnotenia vplyvov stavieb na NATURA 2000
- projekty územného systému ekologickej stability (ÚSES)
- krajinnoekologické plány
- posudzovanie vplyvov na životné prostredie (EIA, SEA)

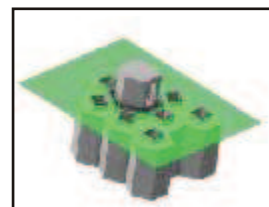
Projektovanie stavieb, realizácia stavieb:

- čistiarne odpadových vôd do 5 000 EO, obecné kanalizácie
- úpravy tokov, hrázde a protipovodňová ochrana
- malé farmárske bioplynové stanice
- komunikácie okrem diaľnic

Kontaktné informácie:

EKOSPOL a.s.
Vajanského 20
010 01 Žilina
Slovenská republika

Telefón: 041/72 412 21
Fax: 041/72 464 57
e-mail: ekospolas@nexta.sk

AKO PLYNIE ČAS – MARIÁNSKE NÁMESTIE V ŽILINE

Mgr. Martina Bernátová

foto:
archív
Považského
múzea
v Žiline

1904

1910 – 1917

okolo roku 1946

2013 (foto: Anna Kucharčíková)

V zbierkovom fonde Považského múzea v Žiline sa nachádza celkovo viac ako 2070 kusov starých pohľadníc, z nich 1580 kusov vlastní fond histórie.

Vyššie 1200 kusov do múzea získala historička Mgr. Mária Okániková, ktorá tu pracovala v rokoch 1981 – 2012. Systematicky sa zberu pohľadníc začala venovať od roku 1995, pričom cieľene vyhľadávala pohľadnice Žiliny a okolia a získala takmer ich kompletnú zbierku. Okrem nich

zbierala aj pohľadnice blahoprajné, miestopisné, vojenské, umelecké a milostné. Zaujímavé sú najmä súkromné fotografie vytlačené ako pohľadnice.

O vzácne obrázky Žiliny sme sa rozhodli podeliť aj s vami, čitateľmi nášho nového časopisu. Ako prvé sme vybrali Mariánske námestie (v minulosti nazývané tiež Rínok, Fötér – hlavné námestie, námestie Františka Jozefa, Námestie slobody alebo Námestie Dukla) a jeho historické zábery sme doplnili aj súčasným pohľadom.

NAVŠTÍVTE EXPOZÍCIE POVAŽSKÉHO MÚZEA V ŽILINE

BUDATÍNSKY HRAD

HRAD STREČNO

SOBÁŠNY PALÁC V BYTČI

EXPOZÍCIA JÁNOŠÍK A TERCHOVA

OBJEKTY LUDOVEJ ARCHITEKTÚRY ČIČMANY

